

УДК 374.12

Лариса Філатова,
м. Київ

ОСВІТА ДОРΟΣЛИХ – ВІДПОВІДЬ НА ВИКЛИКИ XXI СТОЛІТТЯ

Прискорення темпів розвитку людства диктує необхідність підготовки всієї спільноти і кожної людини окремо до життя у швидко змінюваних умовах. Освіта має стати (і вже стає) одним із головних чинників у створенні того суспільства, яке дозволить людству вижити в умовах глобальних катаклізмів. Швидко змінювана ситуація в соціоприродному середовищі пред'являє до інституту освіти нові вимоги, тому потреба кардинальних змін у розвитку освіти на сучасному етапі не викликає сумніву. У відповідь на виклики часу активно ведеться розробка проблеми випереджальної освіти (Г. Боряк, М. Гафітулін, В. Горшенін, В. Горшкова, К. Колін, Ю. Костін, В. Крилов, А. Марон, Л. Монахова, О. Новіков, А. Романович, Т. Тіговець та ін.).

Вже сьогодні слід було б передбачити нові можливості і потреби суспільства. Однак ситуація як у світовій освіті, так і у вітчизняній, свідчить про збереження орієнтації її інституту на минуле, на передачу інформації. Таке уявлення пов'язане з традиційною трактовкою освіти як засобу трансляції знань, вмінь і навичок від старшого покоління до молодшого. Це означає, що зосередивши увагу на минулому і частково теперішньому, світовий освітній процес виявився в ролі застарілого механізму соціально-економічного розвитку [5; 6; 9].

Відомо, що подвоєння кількості інформації у світі відбувається менше ніж за рік. Фундаментальні відкриття, зроблені наукою минулого XX століття – космологічні відкриття пов'язані із загадковою субстанцією, що отримала назву „темної маси”, „темної енергії”; „чорних дірок” – унікальних космічних об'єктів, які не випускають випромінювання; впливу ритмів сонячної діяльності як на природу, так і соціум, тощо, свідчать про те, що наявні у людства знання є лише невеликою частиною майбутньої науки про Землю і Всесвіт. Наші підручники повинні не просто транслювати вже відоме, а висвітлювати принципово нове, можливо, навіть, протилежне усталеним поглядам [5].

У нашій свідомості міцно утвердилося розуміння того, що

потрібно вивчати минуле як предмет історичної науки в плані вивчення людського суспільства. Передбачається, що знання минулого формує у людини розуміння теперішнього. Таке розуміння минулого у сучасній науці, культурі, освіті є загальноновизнаним. І це дійсно так, коли розвиток суспільства йде еволюційно і досить спокійно, коли людству не загрожують біфуркації у вигляді глобальних катастроф, які здатні його знищити. Тут варто підкреслити, що небезпека для майбутнього цивілізації пов'язана не лише з екологією. Існує й багато інших небезпек, особливо духовного плану, які підстерігають людину [5]. Усвідомлення саме цього факту обумовило перегляд шляху, який пройшло людство, і необхідність пошуку моделі освіти для стійкого розвитку [9].

Транслявання застарілого „освітнього знання” від попередніх поколінь до наступних, на що, в основному, і зорієнтована сучасна освіта, зовсім не означає, що вона допомагає вирішувати актуальні проблеми сьогодення, а тим більше – завтрашнього. Причина такої ситуації полягає в тому, що знання, які вже є, і досягнення культури, які задіяні в освіті, є відображенням моделі нестійкого розвитку. Людина постійно опиняється перед новим вибором і їй знову необхідно приймати рішення. Вона сама все частіше прагне до нового, до творчості, буденність пригнічує її. Самостійність і рішучість стають необхідними якостями особистості.

На Конференції ООН по навколишньому середовищу і розвитку (1992 р.), а потім на Всесвітньому саміті по сталому розвитку (2002 р.) була запропонована нова модель розвитку суспільства – „модель сталого розвитку”, перехід до якої повинен забезпечити виживання і невизначено довгий розвиток людства в умовах збереження навколишнього природного середовища, а 2005 рік ООН оголосило початком десятиліття формування освіти в інтересах такого стабільного розвитку [9].

Однак, щоб перейти до нової стратегії, необхідно не лише реалізувати вимоги екологічних імперативів, на що на вказаних форумах ООН було звернено основну увагу, але і перебудувати всі сфери і напрямки людської діяльності, і в пріоритетному порядку трансформувати сучасну освіту. Адже людина, нехай навіть вона оволоділа знаннями і культурними досягненнями моделі нестійкого розвитку, не зможе побудувати нове ноосферне суспільство, в якому „людина, – як зазначав геніальний вчений

В. І. Вернадський, – стає могутньою геологічною силою” [2, с 241].

Освіта як інноваційний процес повинна бути випереджальною, прокладати шлях у майбутнє, в результаті чого вона може стати інноваційно-випереджальною і одночасно виступати як освіта для стабільного розвитку. У вирішенні цього завдання може бути, на нашу думку, перспективним підхід російського вченого-педагога О. М. Новікова, який розглядає освіту як світостворюючу форму розвитку, де разом з людиною еволюціонує весь соціокультурний, природний, антропологічний, космічний універсум [6].

Оскільки трансляція застарілого знання в освітньому процесі не допоможе переходу до стабільного майбутнього, тому потрібно змінити сам процес, зробити його у все більшій мірі інноваційним, адаптуючи до майбутніх змін, порушуючи традиційну лінійність педагогічного мислення. Якщо для виживання людства, його переходу до сталого розвитку важливо включати випереджальні механізми передбачення і прогнозування., то так само важливо і в освітній процес включати всі існуючі і можливі форми і механізми, які здатні допомогти вирішити цю основну цивілізаційну проблему нашого часу. Для її вирішення необхідно звернутися до можливостей свідомості людини. Психологи вказують, що серед безлічі функцій свідомості людини основними є функції пізнання, засвоєння предметного світу, розкриття його сутності. Але вона також спрямована на усвідомлення індивідом самого себе, на осмислення своїх переживань, дій, вчинків, психічних станів – на життя в цілому. [3; 8]. Свідомість людини відображає сучасне і забігає в далеке майбутнє, моделюючи основні напрями своєї життєдіяльності. Людське відображення дійсності у свідомості є переважно творчим: об’єкт, потрапивши в свідомість, „переробляється”, аналізується, переживається, забарвлюється особистими почуттями. У результаті такої суб’єктивної обробки існуючої або передбачуваної дійсності, змодельованої в думках людини, виникає творчий продукт – образ майбутнього, який прагне повернутися туди, звідки був відображений його зміст, в дійсність, щоб у ній знову пройти переробку у відповідності з творчим образом. Так образ майбутнього набуває характеру вірогідного прогнозу і вибору оптимальних шляхів розв’язання певних задач і досягнення мети [1].

Отже, людська свідомість здатна до такої форми освоєння майбутнього, яка сьогодні найбільш активно розвивається, – це моделювання того, що може статися, тобто випереджальне моделювання в різних його формах, особливо за допомогою нових інформаційних технологій. Таким чином, в дослідженнях майбутнього, їх представленості в освітньому процесі необхідно реалізовувати можливості людської свідомості. Це той спосіб входження майбутнього в інноваційно-освітній процес, який поєднаний з інформатизацією. Саме на інформаційному рівні можна будувати і вивчати моделі майбутнього як нормативні, так і дослідницькі прогнози і передбачення. Тут можливі і лінійні виходи в майбутнє з минулого і теперішнього, і нелінійно-інноваційні, коли можуть створюватися моделі, які не мають прототипів у минулому або аналогів у теперішньому. Однією з можливостей реального створення такої випереджальної освіти може бути використання ідей, закладених в системі „Учитель” М. М. Мойсеева [5].

І якщо навчання минулому засноване на запам'ятовуванні, то включення в цей процес випереджального моделювання базується на принципах творчої, розвиваючої освіти. Серед чинників, які роблять освіту випереджальною, перш за все необхідно назвати включення в навчальний процес змісту, пов'язаного з освоєнням майбутнього в різних його формах, особливо випереджального моделювання за допомогою персональних комп'ютерів та інших сучасних інформаційних технологій. При цьому важливо розвивати інноваційно-випереджальну освіту темпами, які випереджають розвиток інших сфер діяльності (виключивши тільки науку), оскільки від індивідів, які освоїли інноваційну форму освіти, спрямовану у майбутнє, буде залежати доля людства, його перехід до сталого розвитку. Отже, нова модель розвитку суспільства, яка забезпечує його виживання, у першу чергу залежить від становлення випереджальної освіти.

Реалізація ідеї випереджальної освіти позначається на змістові освіти, на її цільовій орієнтації. Специфіка системи фундаментальної освіти виявляється у тому, що будь-яка освітня система повинна бути здатна не тільки озброїти знаннями, але і внаслідок постійного і швидкого оновлення знань формувати потребу у неперервному самостійному оволодінню ними. Уміння і навички самоосвіти, а також самостійний і творчий підхід до знань

будуть супроводжувати людину все активне життя.

Так російський вчений-педагог О. М. Новіков, характеризуючи нову освіту, пише, що вона „повинна навчити людину класифікувати і перекласифікувати інформацію, оцінювати її, змінювати категорії при необхідності руху від конкретного до абстрактного і навпаки, розглядати проблему з нової позиції: як навчити самого себе. Неграмотною людиною завтрашнього дня буде не той, хто не вміє читати, а той, хто „не навчився вчитися”. Індивідуум завтрашнього дня буде мати справу з іще більш жорсткими змінами, ніж ми сьогодні. Для освіти задача зрозуміла: її прямим обов'язком повинно стати підвищення спроможності справлятися з тією швидкістю, з якою вона може пристосуватися до реальних змін. І чим більша швидкість змін, тим більше уваги повинно бути присвячене розпізнаванню образів майбутніх подій” [6, с. 40].

Для практичної реалізації концепції випереджальної освіти особливу увагу необхідно приділити інформатизації суспільства. Сьогодні потрібно інтенсивно розвивати сферу нових інформаційних технологій – саме вони стануть платформою для реалізації ідеї випереджальної освіти.

Випередження в освіті – це певна частина соціокультурного прогнозування, яке включає прогностичні концепції культурологічного, соціологічного, екологічного, правового, етичного, психологічного характеру. Випереджальна освіта комплексна і багатоаспектна і передбачає дослідження актуальних проблем за допомогою екстраполяції у майбутні тенденцій, які спостерігаються, і закономірності розвитку яких у минулому і теперішньому досить добре відомі.

Загальна мета випередження – підвищення ефективності і якості освітнього процесу у результаті попереднього виваження рішень, які намічаються і приймаються. Для випереджальної освіти надзвичайно важливі прогностичні висновки, підкріплені конкретними даними, – з метою обґрунтування необхідності змін у навчанні і вихованні молоді і дорослого населення, прийняття конкретних рішень у подальшому вдосконаленню освіти, визначення необхідних соціальних орієнтирів.

Сучасна освіта – це сфера гуманітарної практики, в якій бере участь кожна людина з дитинства і все життя. Фактично це сфера життєдіяльності дорослого, яка включає контекст культурних досягнень і багатогранність видів соціально-

професійної діяльності людей. Більше того, освітній простір сьогодні визначається як зосередження взаємодії всіх членів суспільства, як рух всесвітньо-історичного процесу, в якому формується особистість за допомогою власних емоційних та інтелектуально-вольових зусиль [9].

Сучасна уява про освіту дорослих як феномен вітчизняної і світової культури, як про силу, що переборює протиріччя цивілізації, як джерело неперервного розвитку людини у професії, вимагає всебічної міждисциплінарної розробки її онтологічних засад. Якісний розгляд цього феномену передбачає філософсько-культурологічне і соціально-психологічне дослідження з урахуванням сучасної ситуації, інтеграції наявних можливих підходів до проектування освітніх процесів, систем, технологій [6].

Модернізація системи освіти дорослих торкається як наукоємної сфери знань, так і професійно орієнтованого простору культурних практик. Неперервність освіти в динаміці справжньої гуманізації забезпечує національну безпеку країни, сприяючи запобіганню різного роду руйнувань і катастроф (насилля, війни, тероризм, моральний розклад особистості тощо), а також інформаційну безпеку суспільства (позитивна спрямованість інформаційної продукції, критичний аналіз і цензура негативної продукції).

Інноваційні процеси, які відбуваються в духовній, соціально-політичній і економічній сферах суспільства поставили систему освіти дорослих перед необхідністю переосмислення цінностей і соціально-культурної значущості освіти, основна місія якої в умовах сучасності полягає в тому, щоб допомогти людині вийти з оточення матеріального світу у світ людської духовності [5].

Провідна тенденція розвитку освіти на початку нового тисячоліття – інтеграція різних модернізаційних процесів, серед яких відновлення культурних традицій і подальший інноваційний розвиток освіти України актуалізує становлення нових ціннісно-сміслових орієнтирів духовно-морального розвитку людини. Відношення загальнолюдських цінностей до життєвої реальності людини є ключовою проблемою нашого часу і основним питанням освіти.

Випереджальна задача сучасної освіти полягає в тому, щоб вирішувати проблему духовно-моральних цінностей і визначати необхідні умови для успішності її вирішення. Випереджальні

тенденції освіти і виховання сьогодні змушують усвідомлювати необхідність постійних роздумів про вічні цінності, які, вивищуючись над мінливими, тимчасовими інтересами людей, обґрунтовані вищою духовною дійсністю. Це необхідно ще й тому, що, на думку відомого філософа М. К. Мамардашвілі, виникає велика загроза втрати того вищого, що, власне, складає і складало в усі часи культуру і історію: а саме – життя особистості [4].

Випереджальна стратегія сучасних підходів полягає в усвідомленні нового предмета дослідження – неперервного розвитку в системі освіти і самоосвіти дорослої людини як творця культури, соціуму і, перш за все, самого себе як духовної істоти. Класичне розуміння останнього розповсюджується на початковий період життя людини і значно менше розглядається як необхідно домінуюче в наступні періоди життєдіяльності дорослої людини.

Нерідко, чим старшою стає людина, тим з більшими протиріччями зі світом і внутрішнім „Я” перебігає її життя і діяльність. З одного боку, соціальна жорстокість вимог безперервних реформ і нововведень змушують її знаходитись в умовах напружено відкритої позиції, з іншого, – життєдіяльність дорослої людини, що об’єктивно ускладнюється, вимагає перегляду усталених консервативних поглядів і установок, посиленої рефлексії життєвого досвіду.

Українські громадяни почали підтримувати незвичну для них раніше ідею, яка передбачає випереджаюче вкладання матеріальних коштів у власну неперервну освіту або в освіту своїх дітей. В цьому контексті також виявляється певний аспект випереджального розвитку, який передбачає вкладання коштів як у майбутнє людини, так і в майбутнє країни. Таким чином, стратегічна ідея випередження у розвитку освіти підростаючого покоління і дорослих виступає як своєрідна зростаюча цінність, у рівній мірі необхідна розвитку людини, суспільства і країни. Випереджальний характер неперервної освіти обов’язково стане одним з найважливіших чинників суспільного розвитку, критерієм, який буде визначати соціально-економічне і культурне положення особистості.

Література

1. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни / К.А. Абульханова-Славская. – М. : Мысль, 1991. – 299 с.
2. Вернадский В.И. Научная мысль как планетное явление. – М. :

- Наука, 1991. – 270 с.
3. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики / А.Н. Леонтьев. – [4-е изд.]. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1981. – 584 с.
 4. Мамардашвили М.К. Как я понимаю философию / М.К. Мамардашвили. – М.: Прогресс, 1990 – 366 с.
 5. Моисеев Н.Н. Экология человечества глазами математика: (Человек, природа и будущее цивилизации) / Н.Н. Моисеев. – М.: Мол. гвардия, 1988. – 254 с.
 6. Новиков А.М. Постиндустриальное образование / А.М. Новиков. – М.: Эгвес, 2008. – 136 с.
 7. Образование: Сокрытое сокровище: Доклад Международной комиссии по образованию для XXI века, представленный ЮНЕСКО. – Париж: Изд-во ЮНЕСКО, 1997. – 32 с.
 8. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – М.: Педагогика, 1973. – 424 с.
 9. Урсул А., Романович А. Всемирный саммит по устойчивому развитию: итоги, надежды, перспективы // Вестник высшей школы. – 2003. – №4. – С. 3-12.

Лариса Филатова

Образование взрослых – ответ на вызовы XXI века

Аннотация. В статье рассматривается взаимосвязь и взаимовлияние мировых цивилизационных процессов и становление опережающего образования взрослых, как одного из наиболее важных факторов устойчивого развития человечества.

Ключевые слова: опережающее образование, знания, стабильное развитие, образование взрослых.

Larisa Filatova

Adult education – the challenges of the twenty-first century

Summary. The article examines the relationship and mutual influence of processes of world civilization and the formation of advanced adult education, as one of the most important factor for sustainable development of mankind.

Key words: anticipatory education, knowledge, sustainable development, adult education.